

**การสืบทอดและการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ ตำบลบ่อ
เกลือใต้ จังหวัดน่าน**

**The Inherent and Development of Rock Salt Production
in the Bor Kluar Tai Sub District, Bor Kluar District, Nan
Province**

ปัทม์ธร หมอชาติ*

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประวัติความเป็นมาของ
การผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน2)
กระบวนการผลิตและสภาพปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบล
บ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน และ3) เสนอแนวทางการสืบทอด
และการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อ
เกลือ จังหวัดน่าน

ผลของการวิจัยพบว่า 1) การผลิตเกลือสินเธาว์ ตำบลบ่อเกลือ
ใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์สรุป
ได้ว่าน่าจะเกิดขึ้นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการเกิดอาณาจักรสุโขทัย โดย
ชาวเชียงใหม่ 2) กระบวนการผลิตเกลือสินเธาว์ใช้การผสมผสาน
วิธีการผลิตหลายขั้นตอนที่แสดงถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านแต่
อดีต ปัจจุบันการผลิตเกลือสินเธาว์ประสบปัญหา ราคาเกลือถูกสถานที่

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์

ผลิตและสถานที่สำหรับจำหน่ายมีอยู่จำกัด การผลิตเกลือไม่ได้ตลอดทั้งปี คนรุ่นใหม่ไม่สนใจประกอบอาชีพการผลิตเกลือสินเธาว์และเชื้อเพลิงในการต้มเกลือสินเธาว์หาได้ยากและราคาแพง และ3) แนวทางการสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ที่น่าสนใจ คือ การจัดตั้งศูนย์กลางการเรียนรู้การผลิตเกลือสินเธาว์ บรรจุเรื่องการผลิตเกลือสินเธาว์ลงในหลักสูตรท้องถิ่น รัฐบาลมีส่วนในการสืบทอดและปลูกฝังให้เยาวชนรู้จักคุณค่าของการผลิตเกลือสินเธาว์ การพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ควรยึดแนวทางการพัฒนาตามแบบทฤษฎี 5P คือ ปรับปรุงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ กำหนดราคาให้เหมาะสม กระจายสถานที่จำหน่ายไปตามแหล่งต่างๆ พัฒนารูปแบบของเกลือสินเธาว์ให้หลากหลาย และร่วมในรายการส่งเสริมการขายเพื่อนำเกลือสินเธาว์ออกสู่ตลาด

คำสำคัญ: การสืบทอด การพัฒนา การผลิตเกลือสินเธาว์

Abstract

The objectives of this research were to study the following aspects: 1) the history of rock salt production in Bor Kluar Tai Sub District, Bor Kluar District, Nan Province; 2) the production process, the conditions and problems of rock salt production; and 3) to suggest the inherit of rock salt production.

The results showed that 1) for the history of rock salt production, it was not possible to determine exactly when people in Nan Province began to produce rock salt, but there is evidence to indicate that the practice dates back to the time when the Sukhothai Kingdom was founded. The Chiang Saen people are attributed with originating the rock salt production methods. 2) The rock salt production process utilizes a variety of techniques that are all proof of an intellectual heritage that has been passed down over the generations. At present the main problems with rock salt production are that the price of salt is low, there are limited places for selling the salt, there are limited production areas, it is not possible to produce salt all year long, younger generations are not interested in selling salt to make a living, and the fuel for boiling the salt is expensive and hard to find. 3)The important approach to inherit of rock salt production is to establish a learning center, that knowledge of traditional salt production should be incorporated in the curricula of local schools, and government agencies should take a part in teaching youth the value of traditional salt production. To develop rock

salt production, the 5'P theory should be employed to improve packaging, pricing, and places for sales; to develop new forms and presentations for the product, and to promote the product.

Key words: Inheritant, Development, Rock Salt Production

บทนำ

เกลือเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านอุปโภคและบริโภคมนุษย์เริ่มรู้จัก “เกลือ” ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าเมื่อประมาณ 1,000-10,000 ปีก่อนคริสตกาล ได้มีการผลิตเกลือสินเธาว์ในแผ่นดินและเกลือสมุทรแถบชายฝั่งทะเลเกลือจัดว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ คัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนาได้กล่าวสรรเสริญความสำคัญของเกลือว่า เป็นสิ่งมีค่าอย่างยิ่งและยังให้ความหมายของเกลือว่า หมายถึง ความมีอายุยืนยาว ความแข็งแรง รวมถึงความมีสัจจะ และเชาวันปัญญา (เคอร์ลินสกี. 2551 : 19)

ในสังคมไทยเกลือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ คนไทยนำเกลือมาใช้เป็นเครื่องปรุงรสอาหารและเป็นส่วนหนึ่งของการถนอมอาหารในยามขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นนำมาใช้ในการผลิตเต้าเจี้ยว เต้าหู้ยี้ กุ้งแห้ง ปลาเค็ม เนื้อเค็ม ผักกาดดอง และผลไม้ดองเค็ม ฯลฯ นอกจากนี้ เกลือยังมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคได้หลายขนาน เช่น ใช้รักษาบาดแผล แก้ปวดฟัน รักษาอาการไอ และแก้ท้องร่วง ฯลฯ ในอดีตเกลือยังมีบทบาทในการเป็นยุทธปัจจัยสำคัญในการสงคราม เช่น สมัยอาณาจักรธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสร้างฉางเกลือไว้ที่วิหารหลังหนึ่งบริเวณวัดท้ายตลาดหรือที่เรียกว่า วัดโมลีโลกยาราม เพื่อสะสมเกลือไว้ใช้สำหรับกองทัพภูษาคี (อุทยานการเรียนรู้ <http://www.tkpark.or.th>)

เกลือในประเทศไทยมี 2 ประเภท คือ เกลือสมุทร เป็นเกลือที่ผลิตจากน้ำทะเล และเกลือสินเธาว์เป็นเกลือที่อยู่ใต้ดิน โดยมีวิธีการ

ผลิตสองแบบ คือ แบบตากกับแบบต้ม วิธีการผลิตทั้งสองแบบนี้ทำโดยการสูบน้ำเค็มจากใต้ดินขึ้นมาแล้วทำให้เม็ดเกลือเกาะกันเป็นผลึกด้วยการต้มและการตากแดด ในประเทศไทยมีแหล่งผลิตที่สำคัญและมีชื่อเสียงอยู่หลายแห่ง โดยเกลือสมุทรมีแหล่งการผลิตอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทยในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ เพชรบุรี และปัตตานี ส่วนเกลือสินเธาว์มีแหล่งผลิตขนาดใหญ่อยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดหนองคาย สกลนคร อุตรดิตถ์ มหาสารคาม และนครราชสีมา เป็นต้น (นราวดี โลหะจินดา. 2549 : 58) และแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่เก่าแก่และมีความสำคัญที่สุดอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทยอยู่ที่บริเวณภาคเหนือ คือ จังหวัดน่าน

เกลือที่เมืองน่านในสมัยโบราณมีความสำคัญค่อนข้างมากสำหรับบ้านเมืองที่อยู่ห่างไกลจากทะเล โดยเป็นตัวกำหนดคุณค่าของสิ่งของรองลงไปจากข้าว เป็นสินค้าส่งไปค้าขายในที่ต่างๆ ด้วยเหตุนี้เมืองน่านจึงสามารถดึงดูดผู้คนจากที่อื่นให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นบ้านเมืองได้ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (บก.). 2530 : 61) นอกจากนี้เกลือของเมืองน่านยังถูกส่งไปเพื่อการอุปโภคและบริโภคของคนในสุโขทัย ล้านช้าง และอยุธยา สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสามารถส่งไปเลี้ยงชุมชนในแถบล้านนาตะวันออกด้วยการขนไปเป็นกองคาราวานใหญ่ใช้วัวและม้าเดินทางรอนแรมข้ามเขาไปเป็นเวลา 4-5 วัน (วีระศักดิ์ จันทรังแสง 2550 : 162) เพื่อไปขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนต่างๆ ในบริเวณดังกล่าว

เกลือสินเธาว์ที่เมืองน่านยังเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เมื่อ พ.ศ. 1993 พระเจ้าติโลกราช พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นล้านนาได้แผ่ขยายอำนาจมาทางตะวันออกเพื่อหาแหล่งทรัพยากร “เกลือ” ที่มีอย่างอุดม

สมบูรณ์ในเมืองน่าน โดยเข้าล้อมเมืองน่านในสมัยเจ้าอินทท้าว เป็นเจ้าผู้ครองเมืองน่านหลังจากนั้นเมืองน่านก็ได้ถูกผนวกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับแคว้นล้านนา (ฤหิส เชื้อนเมือง. มปป.)

การผลิตเกลือสินเธาว์ของเมืองน่านที่มีอย่างต่อเนื่องและยาวนานจนกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชนของเมืองน่านไม่ได้รับการสนับสนุน จนนำไปสู่การประสบปัญหาต่างๆ จนอาจนำมาซึ่งการล่มสลายของการผลิตเกลือสินเธาว์ ณ บริเวณนี้ ซึ่งแม้ว่าวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์จะเป็นเพียงวัฒนธรรมเล็กๆ วัฒนธรรมหนึ่งของสังคมไทย แต่วัฒนธรรมเล็กๆ เหล่านี้ก็เป็นวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของวัฒนธรรมใหญ่ที่รวมกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ให้สามารถดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยได้อย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตและสภาพปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
3. เพื่อเสนอแนวทางการสืบทอดและการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

วิธีการดำเนินการค้นคว้าวิจัย

การวิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่

1) **กลุ่มผู้รู้** ได้แก่ ผู้นำทางวัฒนธรรม นักวิชาการ ท้องถิ่น นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ่อเกลือ

2) **กลุ่มปฏิบัติ** คือ ผู้ประกอบอาชีพการผลิตเกลือสินเธาว์ในบริเวณ ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

3) **กลุ่มผู้ใช้บริการ** คือ ประชากรทั่วไป ที่บริโภคเกลือสินเธาว์

1.2 **กลุ่มตัวอย่าง** กำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ สัมภาษณ์ผู้วิจัยเลือกจาก 2 วิธี คือ แบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) และโดยความบังเอิญ (Accidental Random Sampling) รายละเอียด ดังนี้

1) **กลุ่มผู้รู้** ได้แก่

- ผู้นำทางวัฒนธรรมและนักวิชาการท้องถิ่น เลือกแบบเจาะจงจำนวน 5 ราย

- นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกิจกรรมแปรรูป บ้าน บ่อหลวง ประธานกลุ่มต้มเกลือสินเธาว์ เลือกแบบเจาะจงจำนวน 5 ราย

2) **กลุ่มปฏิบัติ** ผู้ประกอบอาชีพการผลิตเกลือสินเธาว์ บริเวณตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เลือกแบบเจาะจงจำนวน 10 ราย

3) **กลุ่มผู้ใช้บริการ** คือ ประชากรทั่วไปที่ซื้อเกลือสินเธาว์บริเวณตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เลือกโดยความบังเอิญ จำนวน 100 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

2.1 แบบบันทึก

2.2 แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

2.3 แบบสอบถาม

2.4 แบบสังเกต ใช้แบบสังเกตมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

2.5แผนที่ภูมิประเทศ ที่แสดงที่ตั้งของชุมชนกรณีศึกษา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดขั้นตอน และวิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนต่างๆ ตามขั้นตอนเอาไว้ดังนี้

3.1 การศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐาน

3.2 การศึกษาภาคสนาม(Field Studies)ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) การเก็บข้อมูลจากความทรงจำของบุคคลหรือกลุ่มตัวอย่างและบันทึกข้อมูลต่างๆ เหล่านั้น โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) การสัมภาษณ์ เป็นการซักถามข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

2) การสอบถาม ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้บริการ

3) การสังเกตผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบในการสังเกตสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ไว้ 2 รูปแบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3.3 การสนทนากลุ่มย่อย ใช้สำหรับที่ผู้ประกอบการอาชีพการผลิตเกลือสินเธาว์ในพื้นที่กรณีศึกษา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์การหน้าที่ (Functional Analysis) เพื่ออธิบายความหมาย และลักษณะความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ในชุมชน

5. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล แบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) คือ การเขียนรายงานให้มีความละเอียดชัดเจนตามลำดับสาระของเนื้อหาและตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

บริบทพื้นที่วิจัยอำเภอบ่อเกลือ

สภาพภูมิศาสตร์

อำเภอบ่อเกลือตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดน่านมีเนื้อที่ปกครองประมาณ 523,781.25 ไร่ หรือประมาณ 838.05 ตารางกิโลเมตรพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบ่อเกลือเป็นทิวเขาสลับซับซ้อนพื้นที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 40 โดยมีพื้นที่ราบลุ่มตามลำน้ำและหุบเขาแคบๆ เพียงร้อยละ 1.5 ของพื้นที่ทั้งหมด

อำเภอบ่อเกลือมีทิวเขาที่สำคัญได้แก่ ทิวเขาภูคา ภูแวง ภูฟ้า ภูฝั่มปันน้ำ ลำน้ำที่สำคัญได้แก่ ลำน้ำมาง ลำน้ำว่า และลำน้ำน่าน มีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์บริเวณดอยภูคาและบริเวณพรหมแดนไทย-ลาว ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้นานาชนิด และยังเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำน่านด้วย(<http://th.wikipedia.org>)

ประวัติศาสตร์

อำเภอบ่อเกลือเดิมเรียกว่า “เมืองบ่อ” ซึ่งหมายถึงบ่อเกลือที่มีอยู่ในพื้นที่ ในอดีตอำเภอบ่อเกลือขึ้นตรงกับอำเภอบัว โดยแยกเป็น 2 ตำบล คือ ตำบลบ่อเกลือเหนือ และตำบลบ่อเกลือใต้ สภาพแวดล้อม

ของอำเภอบ่อเกลือถูกปิดล้อมไปด้วยขุนเขาทำให้การเดินทางไปบ่อเกลือค่อนข้างยากลำบาก ประกอบกับในช่วงเวลานั้นบริเวณนี้ถูกปิดล้อมด้วยกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา แต่พอสิ้นสงครามจึงได้เริ่มมีการพัฒนาอำเภอบ่อเกลือขึ้น (ฤหิส เชื้อนเมือง ม.ป.ป. : แผ่นพับ)

ภายหลังจากการพัฒนาอำเภอบ่อเกลือได้มีราษฎรจากพื้นราบและราษฎรจากพื้นที่ห่างไกลเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้มีการประกาศแบ่งเขตการปกครองท้องที่อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยแยกตำบลบ่อเกลือเหนือ และตำบลบ่อเกลือใต้ ออกจากอำเภอปัว เป็น กิ่งอำเภอบ่อเกลือ ตั้งแต่วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 และได้รับการยกฐานะเป็น อำเภอบ่อเกลือ เมื่อวันที่ 7 กันยายนพ.ศ. 2538 (ฤหิส เชื้อนเมือง ม.ป.ป. : แผ่นพับ)

สังคมและวัฒนธรรม

อำเภอบ่อเกลือเป็นสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่ผลิตเกลือสินเธาว์เกือบทุกครัวเรือนโดยเฉพาะในอดีต ทำให้อำเภอบ่อเกลือมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในฐานะสังคมและวัฒนธรรมแห่งการผลิตเกลือ วัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์ของบริเวณนี้มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเกลือในสมัยโบราณมีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่ห่างไกลจากทะเล ด้วยเหตุนี้ดินแดนนี้จึงสามารถดึงดูดผู้คนจากที่อื่นให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นบ้านเมืองได้ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (บก.) 2530 : 61)

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของการผลิตเกลือสินเธาว์ภูเขา
ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านอำเภอบ่อเกลือเดิมมีสภาพเป็นป่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้เป็นพวกลัวะ โดยมีเรื่องเล่าว่ามีนายพรานล่าสัตว์พบหนองน้ำเค็ม และเจ้าหลวงภูคาและเจ้าหลวงบ่อล่างรู้จึงไปทูลขอประชาชนที่อาศัยอยู่ที่เมืองเชียงแสนจากพญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงราย เพื่อมาหักร้างถางพงเพื่ออาศัยและทำเกลืออยู่ในบริเวณนี้

การผลิตเกลือที่อำเภอบ่อเกลือ ซึ่งเดิมเรียกว่า “เมืองบ่อ” เนื่องจากมีบ่อน้ำเกลือที่สามารถนำมาผลิตเป็นเกลือสินเธาว์ ได้เมื่อกว่า 600 ปี ซึ่งแม้ว่าไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พอสรุปได้ว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการเกิดอาณาจักรสุโขทัย(อุทิศ เขื่อนเมือง ม.ป.ป. : แผ่นพับ)

แต่เดิมบ่อน้ำเกลือที่ใช้ในการผลิตเกลือสินเธาว์หรือที่เรียกกันว่า “เกลือสินเธาว์ภูเขา” มีอยู่ด้วยกัน 9 บ่อ แต่ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 3 บ่อ คือ บ้านบ่อหลวง หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อเกลือใต้ จำนวน 2 บ่อ และที่บ้านบ่อหยวก หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อเกลือเหนือ 1 บ่อ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้บ่อน้ำเกลือเหลืออยู่เพียง 3 บ่อ เนื่องจากในบางปีแม่น้ำมามีน้ำมากทำให้น้ำจืดจากแม่น้ำมามีไหลล้นเข้าไปในบ่อน้ำเกลือ ดังนั้นเมื่อน้ำเกลือถูกผสมด้วยน้ำจืดก็ทำให้น้ำไม่เค็มพอที่จะใช้ในการผลิตเกลือ

การต้มเกลือที่บริเวณตำบลบ่อเกลือใต้ (พื้นที่กรณีศึกษา) มีบ่อน้ำเกลือทั้งสิ้น 2 บ่อ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า บ่อเหนือและบ่อใต้ โดยบ่อเหนือ อยู่ริมแม่น้ำมามีและบ่อใต้อยู่ห่างออกไปราว 500 เมตร ติดเชิงเขาท้ายหมู่บ้าน ภายในตำบลมีโรงต้มเกลืออยู่ประมาณ 30 แห่ง ซึ่ง

ทั้งหมดนำน้ำจากบ่อน้ำเกลือทั้งสองบ่อที่เหลือมาใช้ในการต้มเกลือ ขณะที่การต้มเกลือของชาวบ้านที่ตำบลบ่อเกลือใต้ในปัจจุบันยังคงใช้วิธีการต้มเกลือแบบโบราณที่ถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

สิ่งเหล่านี้ได้ส่งเสริมให้คนในชุมชนบ่อเกลือในแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญเชื่อมโยงกันจนเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มตน

2. กระบวนการผลิตและสภาพปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

2.1 กระบวนการผลิต

1) วิธีการผลิตเกลือสินเธาว์ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ต้องใช้การผสมผสานทางวิธีการผลิตหลายประการ ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านแต่ครั้งอดีตเรื่อยมา กระบวนการผลิตเริ่มจากการนำน้ำเกลือจากบ่อขึ้นมาแล้วนำน้ำเกลือมาพักที่บ่อซีเมนต์ 1 คืน จากนั้นจึงนำน้ำเกลือใส่ลงในกระทะแล้วต้มจนเกลือตกผลึก ตักเกลือที่ตกผลึกแล้วใส่ตะกร้ารอจนเกลือที่อยู่ในตะกร้าสะเด็ดน้ำแล้วไปใส่ไว้ยังที่พักเกลือ เดิมไอโอดีน และบรรจุเกลือเพื่อจำหน่าย เหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่อง

การต้มเกลือ

2) อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตเกลือสินเธาว์อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลปอเกลือใต้ อำเภอปอเกลือมีอยู่อย่างหลากหลาย แต่ละชิ้นเกิดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ได้รังสรรค์ไว้และสืบทอดมา โดยคนรุ่นใหม่ได้มีการมาดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

ศาลเจ้าพ่อปากบ่อ

3) พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับการผลิตเกลือ

สินเฮอร์ พิธีกรรมในการผลิตเกลือสินเฮอร์ของตำบลบ่อเกลือใต้ได้แก่พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อบ่อเกลือและพิธีขอสายน้ำเกลือ โดยพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อบ่อเกลือเป็นพิธีเลี้ยงผีเมืองและเจ้ารักษาบ่อเกลือ คือ เจ้าซางคำ ซึ่งมีหน้าที่รักษาปากบ่อเกลือ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อบ่อเกลือเป็นวิธีที่ทำให้ลูกหลานระลึกถึงผู้ที่มีพระคุณต่อหมู่บ้าน และแสดงถึงความกตัญญูต่อบุคคลเหล่านั้น ส่วนพิธีขอสายน้ำเกลือ เกิดจากความเชื่อว่า การขอสายน้ำเกลือจะทำให้น้ำในบ่อน้ำเกลือไม่แห้ง

ป้ายแสดงถึงบุคคลที่ห้ามขึ้นเหยียบบ่อน้ำเกลือ

ความเชื่อในการผลิตเกลือสินเฮอร์ของตำบลบ่อเกลือใต้ได้แก่หยุดผลิตเกลือในช่วงเข้าพรรษา อาจเนื่องจากเป็นช่วงฤดูฝนถ้าเปิดบ่อน้ำเกลือไว้ น้ำฝนจะลงไปบ่อทำให้น้ำในบ่อจืด ขณะเดียวกันฝนซึ่งเป็นวัสดุที่สำคัญในการผลิตเกลือก็เปียกทำให้จุดไฟติดได้ยาก และเตาก็ขึ้นด้วยเนื่องจากโรงต้มเกลือไม่สามารถป้องกันฝนที่ตกลงมาได้มากนัก ส่วนความเชื่อเรื่องห้ามผู้หญิงและบุคคลภายนอกยืนบนบ่อเกลือ

ข้อห้ามมาจากเกรงว่าคนภายนอกหมู่บ้านไม่ระมัดระวังและทำสิ่งสกปรกตกลงไปในบ่อ

2.2 สภาพปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์สภาพ

ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตเกลือสินเธาว์ ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ที่มีมาหลายร้อยปีกำลังประสบปัญหา ซึ่งจากการศึกษาพบว่าน่าจะมีปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์ คือ ราคาเกลือถูกสถานที่สำหรับจำหน่ายเกลือสินเธาว์มีอยู่จำกัด สถานที่ผลิตมีจำนวนจำกัด ผลิตเกลือไม่ได้ตลอดทั้งปี คนรุ่นใหม่ไม่สนใจประกอบอาชีพการผลิตเกลือสินเธาว์และเชื่อเพลิงในการต้มเกลือหาได้ยากและราคาแพง

3. แนวทางการสืบทอดและการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

3.1 การสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

การสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน การสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ ภูเขาเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการช่วยดำรงการผลิตเกลือสินเธาว์ ให้สืบต่อไปการสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ที่น่าสนใจ ได้แก่ รูปแบบการผลิตเกลือสินเธาว์ที่ผ่านมาพบว่ายังคงรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จัดตั้งศูนย์กลางการเรียนรู้การผลิตเกลือสินเธาว์ บรรจุในหลักสูตรท้องถิ่น รัฐบาลควรมีส่วนในการสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ และมีการถ่ายทอดการผลิตเกลือสินเธาว์ให้กับเยาวชน โดยการปลูกฝังให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการผลิตเกลือสินเธาว์ภูเขา ที่สำคัญ

3.2 การพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

ควรยึดแนวทางการพัฒนาตามแบบ

ทฤษฎี 5P คือ ปรับปรุงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ มีการกำหนดราคาให้เหมาะสมกับสินค้า หาสถานที่จำหน่ายให้กระจายไปตามแหล่งต่างๆ พัฒนารูปแบบของเกลือให้มีความหลากหลาย และเข้าร่วมในรายการส่งเสริมการขายเพื่อเป็นการนำเกลือสินเธาว์ออกสู่ตลาดเพื่อเป็นที่รู้จักของประชาชนและที่สำคัญการพัฒนาต้องอยู่บนหลักของความพอเพียง

อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาในด้านประวัติความเป็นมาของการผลิตเกลือสินเธาว์ภูเขา ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า มีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างสำคัญของสังคมที่ประกอบไปด้วยสถาบันต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ครอบครัว สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ ความเชื่อ ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิต ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการเชื่อมโยงกันจนก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ่อเกลือใต้ เรียกว่า วัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์ นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้สังคมรวมตัวกันและเป็นตัวดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งมีลักษณะเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่มีวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์เป็นเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้คนในสังคมเกิดการรวมตัวกัน

ขณะเดียวกันสอดคล้องกับงานวิจัยของ วัฒนสาร ปานเพชร (2536 : 133-137) เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงที่มีการทำเกลือแบบการค้าปี 2514 – ปัจจุบัน: ศึกษากรณีหมู่บ้านเกลือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” ซึ่งงานวิจัยนี้เป็น

งานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านที่ทำการศึกษ เช่นเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่มีพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมาอย่างต่อเนื่อง

การผลิตและสภาพปัญหาของการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ด้านการผลิตส่วนหนึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ *ชายชัย มาตย์ภูธร (2540 : 119)* เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากการผลิตเกลือเสริมไอโอดีนของชาวบ้านคือ ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” ที่ชี้ให้เห็นถึงการพยายามปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของการผลิตเกลือสินเธาว์ด้วยการเติมสารไอโอดีนเช่นเดียวกับที่ชุมชนบ่อเกลือที่ได้นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการผลิตเกลือสินเธาว์ด้วยมีการเติมสารไอโอดีน

ด้านสภาพปัญหาสอดคล้องกับงานวิจัยของ *เพชร สุพัตตกุล (2542 : 53-55)* เรื่อง “การผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ้านดุง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการผลิตเกลือสินเธาว์ เช่นเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่กำลังประสบปัญหาต่างๆ ในลักษณะที่คล้ายกันโดยเฉพาะเรื่องเกลือราคาถูกลง

แนวทางการสืบทอดและการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า การสืบทอดวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์และการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ของตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากชุมชนตำบลบ่อเกลือใต้กำลังประสบปัญหาการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

จึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ และสิ่งหนึ่งที่สามารถช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้คือ การพัฒนาด้วยการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จะสามารถช่วยต้านทานกระแสของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพื่อนำชุมชนบ่อเกลือใต้ไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป นอกจากนี้ยังช่วยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ในยามวิกฤตแนวคิดนี้สามารถนำมาใช้ได้กับชุมชนบ่อเกลือใต้ เพื่อให้การผลิตเกลือสินเธาว์สามารถดำรงอยู่คู่กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ขณะเดียวกันการพัฒนาที่ยั่งยืนสอดคล้องกับทฤษฎี 5P คือ 1) Product คือ การพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลาย 2) Price คือ ราคาให้เหมาะสม 3) Place คือ สถานที่จำหน่าย 4) Promotion คือ ร่วมในรายการส่งเสริมการขาย และ 5) Packaging คือ การปรับปรุงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมหรือการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของดวงดาว บุษราคัม(2549 : 105-110) เรื่อง “การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการเกลือสินเธาว์ในการแก้ปัญหาการผลิตเกลือสินเธาว์ในเขตตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” เป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งจากการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมกันรับผลประโยชน์ และร่วมกันติดตามประเมินผล ของคนในพื้นที่เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่ได้พยายามรวมกลุ่มกันภายในกลุ่มผู้ผลิตเพื่อการพัฒนาและสืบทอดการผลิตเกลือสินเธาว์

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่จะนำเสนอโดยเฉพาะในเรื่องการนำแนวทางการสืบทอดและการพัฒนาการผลิตเกลือสินเธาว์ที่นำเสนอในงานวิจัยชิ้นนี้ไปปรับใช้ในชุมชนโดยเฉพาะการนำทฤษฎี 5P มาใช้ประกอบเพื่อการเพิ่มมูลค่าของเกลือสินเธาว์ เพราะเมื่อเกลือสินเธาว์มีมูลค่าเพิ่มขึ้น การผลิตเกลือสินเธาว์ก็จะดำเนินต่อไปเป็นการช่วยรักษาวัฒนธรรมไทยประเภทหนึ่งไว้ได้

ขณะเดียวกันควรมีการส่งเสริมให้มีการวิจัยในลักษณะดังกล่าวในบริเวณอื่นๆ และอาจจะเป็นวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ก็ได้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2530). **เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2540). **แนวทางการดำเนินงานโครงการควบคุมและป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กองเศรษฐศาสตร์วิทยา กรมทรัพยากรธรณี. (2550). **ประโยชน์ของเกลือ**. กรุงเทพฯ : กองเศรษฐศาสตร์วิทยา กรมทรัพยากรธรณี.
- เคอร์สันสกี, มาร์ก. (2551). **ประวัติศาสตร์โลกผ่านเกลือ**. แปลโดย เรืองชัย รักศรีอักษร กรุงเทพฯ : มติชน.
- ชาญชัย มาตย์ภูธร. (2540). “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมจากการผลิตเกลือเสริมไอโอดีนของชาวบ้านคือตำบลหนองจิกอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” การศึกษามหาบัณฑิตศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ดวงดาว บุษราคัม. (2549). “การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการเกลือสินเธาว์ในการแก้ปัญหา การผลิตเกลือสินเธาว์ในเขตตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (บรรณธิการ). (2530). **เมืองน่าน**. กรุงเทพฯ : บริษัทโมเดิร์นเพรส จำกัด.
- เพชร สุพัตกุล. (2542). “ผลกระทบจากการผลิตเกลือสินเธาว์ : ศึกษากรณีตำบลบ้านดุง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ฤหัส เชื้อนเมือง. (ม.ป.ป.). บ่อเกลือสินเธาว์ภูเขาแห่งเดียวในโลก

(แผ่นพับ). สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ่อเกลือ.

วนมพร พาหะนิชย์. (2538).“ ผลกระทบจากการทำเกลือต่อภูมิทัศน์

วัฒนธรรมบริเวณลุ่มแม่น้ำเสียวในเขตอำเภอบรบือ จังหวัด

มหาสารคาม”วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม.

วัฒนสารปานเพชร. (2536). “การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและ

สังคมในช่วงที่มีการทำนาเกลือแบบการค้ำปี 2514- ปัจจุบัน :

ศึกษากรณีหมู่บ้านเกลือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วีระศักดิ์ จันท์ส่งแสง. (2550).“เกลือ ท้องทะเล ใต้ธรณี ถึงความเค็ม

ในตัวคุณ,”*สารคดี*23, 268 (มิถุนายน): 143-175.

อุทยานการเรียนรู้ <http://www.tkpark.or.th> เข้าถึงเมื่อวันที่ 28

สิงหาคม พ.ศ.2553.